

RESMÎ TÂRİHTE

ARKEOLOJİK BİR KAZI

İSMEt İNÖNÜ

ve RESMÎ TÂRİH

CEMİL KOÇAK

İSMET İNÖNÜ ve RESMÎ TÂRİH
(RESMÎ TÂRİHTE ARKEOLOJİK BİR KAZI)
Cemil Koçak

TİMAŞ YAYINLARI | 4836
Tarih İnceleme Araştırma | 107

EDİTÖR
Zeynep Berктаş

KAPAK TASARIMI
Yasin Çetin

İÇ TASARIM
Nur Kayaalp

1. BASKI
Ocak 2020, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-3202-0

9 786050 832020

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr

timasyayinrubu
Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

CEMİL KOÇAK

1956 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir’de tamamladıktan sonra, 1978’de SBF Basın Yayın Yüksek Okulu’ndan mezun oldu. SBF’de yüksek lisans ve doktora eğitimine devam etti (1978-1980). 1990 yılında Âfet İnan Tarih Araştırmaları Ödülü’nü kazanan **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)** kitabı, yazarın doktora tezidir. 1985 yılında tamamladığı Kamu Yönetimi ve Siyâset Bilimi doktorasından sonra; 1991 yılında Siyâsal ve Sosyal Bilimler doçenti; 2007 yılında da profesör oldu. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK’ta çalışan yazar, hâlen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyasi tarihimize ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

Kitapları:

Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945) (Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma), Yurt Yayınları, 1986 (yeni baskılar: İletişim Yayınları-iki cild); **Abdülhamid’in Mirası**, Arba Yayınları, 1990; **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, (İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyâsal, Kültürel, Askerî ve Ekonomik İlişkiler), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, (Sedat Simâvi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü 1991); **Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, 2003; **Belgelerle Heyeti Mahsusalar**, İletişim Yayınları, 2005; **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, 2006; **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, İletişim Yayınları, 2009; **Türkiye’de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950 (İkinci Parti; İktidar ve Demokratlar; Rejim Krizi; Dönüşüm; Uzlaşma; CHP İktidarının Sonu)**, İletişim Yayınları, altı cild, 2010-2017; **Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler**, İletişim Yayınları, 2011; **Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır**, Timaş Yayınları, 2012; **Tarihçinin Eleği**, Timaş Yayınları, 2012; **Tarih’in Buğulu Aynası**, Timaş Yayınları, 2013; **Resmî Târihe Meydan Okuyorum**, Timaş Yayınları, 2014; **Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler**, Timaş Yayınları, 2016; **Darbeler Târihi** (27 Mayıs-22 Şubat-21 Mayıs-12 Mart), Timaş Yayınları, 2016; **Karabekir’in Kavgası**, Timaş Yayınları, 2016; **Demokrat Parti Karşısında CHP**, Timaş Yayınları, 2017; **Recep Peker Konuşuyor: “Disiplinli Hürriyet”**, Alfa Yayınları, 2018; **CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)**, Alfa Yayınları, 2018; **Tarih Büyük Harflerle Yazılmaz**, Timaş Yayınları, 2018; **CHP ve Taşra (1930-1950), Akdeniz Bölgesi**, (Cild 1), Alfa Yayınları, 2019.

Yayına hazırladığı kitaplar:

Samet Ağaoğlu, **Siyâsi Günlük/Demokrat Parti’nin Kuruluşu**, İletişim Yayınları, 1992; Haldun Derin, **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995; **Birinci Meclis**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 1998; **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları**, Yapı Kredi Yayınları, (iki cild), 2010 (Radikal gazetesi tarafından 2010 yılının en iyi 50 kitabı içinde değerlendirildi); Osman Fikret Topallı, **Giresun Günlükleri**, Alfa Yayınları, (iki cild), 2017.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞBAKAN ve CHP GENEL BAŞKAN VEKİLİ İSMET İNÖNÜ ve RESMÎ TÂRİH (1936/1937)

Birinci Kısım: İnönü Savaşlarının Yıldönümü	
1936 YILI	23
1937 YILI	29
İkinci Kısım: TBMM'nin Açılışının Yıldönümü	
1936 YILI	32
1937 YILI	42
Üçüncü Kısım: Lozan'ın Yıldönümü	
1936 YILI	52
1937 YILI	61
Dördüncü Kısım: 30 Ağustos'un Yıldönümü	
1936 YILI	65
1937 YILI	70
Beşinci Kısım: Cumhuriyetin Yıldönümü	
1936 YILI	74

İKİNCİ BÖLÜM

SÂBIK BAŞBAKAN İSMET İNÖNÜ ve RESMÎ TÂRİH (1937/1938)

Birinci Kısım: Resimler Meselesi	85
İkinci Kısım: İnönü Savaşlarının Yıldönümü	
1938 YILI	96
Üçüncü Kısım: TBMM'nin Açılışının Yıldönümü	
1938 YILI	97

Dördüncü Kısım: Lozan'ın Yıldönümü	
1938 YILI	104
Beşinci Kısım: 30 Ağustos'un Yıldönümü	
1938 YILI	109
Altıncı Kısım: Cumhuriyetin Yıldönümü	
1937 YILI	115
1938 YILI	123

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURBAŞKANI, CHP DEĞİŞMEZ GENEL BAŞKANI
ve MİLLÎ ŞEF İSMET İNÖNÜ (1938/1939)

Birinci Kısım: Resimler Meselesi II (1939)	139
İkinci Kısım: İnönü Savaşlarının Yıldönümü	
1939 YILI	146
Üçüncü Kısım: TBMM'nin Açılışının Yıldönümü	192
Dördüncü Kısım: Lozan'ın Yıldönümü	
1939 YILI	198
Beşinci Kısım: 30 Ağustos'un Yıldönümü	
1939 YILI	225
Altıncı Kısım: Cumhuriyetin Yıldönümü	
1939 YILI	239
SONUÇ	273
KAYNAKLAR.....	277

GİRİŞ

Otoriter ve totaliter rejimlerin resmî târih yazımı; siyâsal gelişmeler sonucunda liderlik kadrosundaki değişimlerin, resmî târihin yeniden yazılmasını gerektiriyor olması; üzerinde durulması gereken, başlı başına bir araştırma konusudur. Rejimin resmî târih yazımı bir kez tamamlandığında; bu, genellikle ilelebet devâm etmez, edemez... Çünkü, rejimin iç siyâsal krizleri; liderlik kadrosu içindeki anlaşmazlıklar, çatışmalar ve nihâyet -zaman zaman kanlı tasfiyeler; eski târih yazımının yeniden gözden geçirilmesini gerektirir. Bu anlamda, otoriter ve totaliter rejimlerin âdetâ değişmez bir kuralı da; resmî târihlerini yeniden yazmak zorunda kalmalarıdır.

Bu, elbette kolay başarılabilen bir işlem ya da süreç sayılamaz... Nihâyet, rejimin o zamâna kadar geçen yıllarında yeniden eğitime tâbi tutulan yeni nesil ya da nesillerle birlikte; bizzat rejimin kuruluşuna ve yapılandırılmasına tanıklık etmiş olan daha yaşlı nesiller için ortaya konulmuş olan resmî târih; öyle kolay silinebilir ya da unutulabilir ya da unutturulabilir değildir, olamaz da... Bu bakımdan, resmî târihin yeniden yazılması ve daha da önemlisi; bu 'yeni resmî târih'in rejim tarafından topluma yeniden benimsetilmesinin sağlanması, ayrı bir çaba ve zaman gerektirir.

Fakat bu tür rejimlerin doğası gereği, zaman zaman bu çetrefilli târih ve politika sürecinden geçmeleri âdetâ kaçınılmazdır. Dikkat edilirse, hemen fark edileceği gibi; bu süreçte, târihle politika iç içe girmiştir artık... Böylece, politikanın resmî târihin yazımını temellendirdiği açıkça görülür. Politika, resmî târihi belirlemiş olur. Rejimin önde gelen liderlerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları, çatışmaları, bölünmeleri ve bunun sonucunda; zamanla bir süre önce ön plândaki liderlerin geri plâna düşmeleri ve hattâ tamâmen unutulmaya yüz tutmaları; istisnâ sayılamaz...

Şimdi de istisnâ olmayan târihsel örneklerden bâzılarına bir göz atalım...

Nasyonal-Sosyalist Almanya'da resmî târihin yeniden yazılışı

Nasyonal-Sosyalist Almanya'da rejimin ikinci adamı sayılabilecek olan, Hitler'in halefi durumundaki Rudolf Hess'in 1941 yılında Almanya'nın savaştığı İngiltere'ye gizlice kaçışı, Hitler açısından elbette şok etkisi yarat-

mıştı! Nasıl yaratmasın ki? Hess, Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin Hitler'den sonra gelen en yetkili kişiydi; o, Hitler'in partideki vekiliydi. Hess'in bu davranışının Nasyonal-Sosyalist rejim açısından açıklanması güçtü. Hess, bir zamanlar 'dâvâ'nın en sâdık bir kahramânı iken, rejim açısından gözden düşmüş bir kişiydi artık... Bizzat Hitler, onun akıl sağlığını yitirdiğini açıkladı. Hâin değildi; yalnızca Birinci Dünyâ Savaşı'nda aldığı yaralar nedeniyle sonunda akıl sağlığını yitirmişti! Hepsisi o kadar...

Hitler ve Rudolf Hess

Artık Hess, Nasyonal-Sosyalizm'in kahramanlar listesinde hiçbir zaman yer alamayacaktı!¹

Bundan önce de benzer bir gelişme olmuştu doğrusu... 1934 yılında Hitler iktidârının daha en başında; SA (Sturmabteilung) lideri ve Hitler'in en yakını olan Ernst Roehm, Hitler ile aralarında doğan anlaşmazlık sonucunda, SA örgütlenmesiyle birlikte, tasfiye edilmişti. Roehm öldürüldü ve SA teşkilâtı da dağıtıldı. Elbette, Nasyonal-Sosyalist târihte gerek SA'nın, gerekse Roehm'in yeri unutulur gibi değildi; fakat Hitler'in bütün bunlara

1 Wilhelm Reich, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Simon and Schuster, New York 1960, s. 834-838 (Kitabın Türkçe çevirisi için bkz. *Nazi İmparatorluğu (Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü)*, (Çeviren: Râsîh Güran), (Cild: 3), Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969, s. 1288-1294.

Hitler ve Ernst Roehm

bir açıklaması vardı elbette... Hitler, bu gelişmeyi ve tasfiyeyi elbette ihânet olarak açıkladı. Roehm, târihten silindi.

O kadar ki Almanya’da Roehm ile ilgili bütün yayımlar toplatıldı ve yasaklandı! Fotoğrafları da elbette... Roehm, sâdece fiziken ortadan kaldırılmadı. Nasyonal-Sosyalizm târihinden de silindi, yok edildi, çıkarıldı. Roehm, devleti tehlikeye atan bir hâindi artık! Öyle de kaldı. Genç Nasyonal-Sosyalist rejim, resmî târihini artık yeni baştan yazmak zorundaydı!²

Stalin döneminde Bolşevik târihinin yeniden yazılışı

Stalin döneminde ise Sovyetler Birliği’nde târihin yeniden yazılması ,sıradan ve olağan bir gelişme sayılabılırdi artık... Bu süreç; bir anlamda iki kanaldan yürütüldü; öncelikle Sovyet Devrimi’nin önde gelen liderleri, en ünlü Bolşevikler, Stalin’e muhalefet ettikleri için, siyâseten ve fizikî olarak

2 Wilhelm Reich, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Simon and Schuster, New York 1960, s. 834-838 (Kitabın Türkçe çevirisi için bkz. *Nazi İmparatorluğu (Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü)*, (Çeviren: Râsîh Güran), (Cild: 3), Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969, s. 1288-1294; Klaus P. Fischer, *Nazi Germany*, Continuum, New York 1955, s. 284-293; John Toland, *Adolf Hitler*, Doubleday, New York 1976, s. 329-359; Allan Bullock, *Hitler*, Harper&Row, New York 1962, s. 253-311.

tasfiye edildiler. Bu tasfiyelerin haklı ve meşrû gösterilmesi için de resmî târihin yeniden yazılması gerekiyordu.

Tasfiyeye uğrayanlar, şimdi biraz gecikmiş de olsa, yapılan resmî açıklamaya göre; gerçekte 'devrim'e hiçbir katkıda bulunmamışlardı. Onlar 'devrimci' de değillerdi; aslında hiçbir zaman olmamışlardı. Onlar, sâdece yüzlerine 'devrimci' maskesi takmışlardı. Uzun zaman kendilerini gizlemişler; pek çok önde gelen yoldaşlarını ise, kandırmışlardı. Fakat eninde sonunda 'foya'ları meydana çıkmıştı.

Ancak bunun topluma anlatılması yeterli sayılmazdı; bu kişilerin târihten silinmeleri; âdetâ yok edilmeleri gerekiyordu. Onların hânesine yazılmış olan bütün başarı öyküleri, silinecekti artık... Ama bu da yetmezdi. Bunun yanında; onların bütün geçmişleri, şimdi artık 'foya'larının ortaya çıkmasından itibâren, yeniden gözden geçirilecek ve bu şekilde onların târihteki yeri tamâmen değişecekti; değiştirilecekti. Bu, rejimin olmazsa olmaz koşuluydu.

Nitekim bu işlemin en bilineni, Troçki'nin başına gelendir. Bir zamanlar Sovyet Devrimi'nin en önde gelen isimlerinden biri olan Troçki, Stalin karşısında siyâsal yenilgisini tadarken, aynı zamanda Sovyet devriminin resmî târihinden de silinip, atılacaktır. Bu sırada, elbette, onun geçmişini yansıtan fotoğraflarda da artık ona yer kalmamıştı!

İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği adındaki örgütün 1897 yılındaki bir toplantısı

Aynı fotoğrafın 1939 yılında servis edilen şekli... Bir üye, artık târihten ve fotoğraftan tamâmen silinmiş... Artık fotoğrafta bulunmayan eski yoldaş, 1929 yılında Stalin tarafından tutuklanmış ve 1930 yılında da öldürülmüştü!

Hess'in durumuyla karşılaştıracak olursak; Hess'in Nasyonal-Sosyalizm için o zamâna kadar yaptıkları, hiçbir zaman inkâr edilmedi; belirli bir anda onun aklını kaçırmaması, sonunu hazırlamıştı! Stalin için durum bu kadar basit değildi. Muhalifleri, akıl sağlıklarını yitirmemişlerdi; onlar, düpedüz hâindiler, karşı-devrimcilerdi; dahası, belirli bir anda da öyle olmamışlardı, başından itibaren öyleydiler!

Yukarıdaki iki fotoğraf, bize eski bulmacalardan bir anı sunuyor gibi... Eskiden birbirine çok benzeyen iki resim arasındaki yedi farkın bulunması, bilmece olarak sunulurdu. Burada da okuyucular, iki resim arasındaki bâriz farkı hemen bulabileceklerdir! Târihten silinmek, işte bu kadar basit ve kolaydı! Siyâseten tasfiye edilenler, fiziken ortadan kaldırılanlar, târihten ve elbette hiç yer almadıkları fotoğraflardan da siliniyorlardı!

Stalin, bir yandan da kendi liderliğini meşrûlaştıracak ve tartışılmaz hâle getirecek bir resmî târih yazımına girişti: Sovyetler Birliği Komünist Partisi târihi, yeniden yazıldı! Elbette... Stalin'in devrim sürecindeki yerinin vurgulanması bile yeterli sayılamazdı artık; aksine, onun katkısı öne çıkartılmalıydı. Dahası, onun her zaman ve her yerde Lenin'in yanında ve arkasında, onun yoldaşı olduğunun da resmî târihe kazılması gerekiyordu. Bunun için de târih yeniden kaleme alındı!

Bu iki kanal birlikte oluşturuldu. Lenin'in yegâne yoldaşı ve onun mirasçısı Stalin portresi, resmî târihe kazılırken; Stalin'in bütün muhaliflerinin

aslında zamânında Lenin'e de muhalefet ettikleri 'gerçeği' târihsel olarak kanıtlanmış oldu!

Heykelin anlattığı şey basitti aslında...
Lenin'i anlayan ve onu her zaman destekleyen yalnızca Stalin idi!
O, hep Lenin'in yanındaydı...

Stalin, resimlerde ve fotoğraflarda, heykellerde, önceleri hep Lenin'in yanında ve ona eşit olarak yansıtıldı; ardından buna da pek gerek kalmadı aslında... Stalin'in tek başına olması artık yeterliydi!

Bu 'kanıtlar', yeniden yazılan resmî târihle birlikte topluma sunuldu. Sâdece basit bir resmî târih anlatımı da değildi bu... Bunun yanında ve belki

Heykelin anlattığı şey basitti aslında...
Lenin'in tek güvendiği yoldaşı oydu... Stalin, hep Lenin'le birlikteydi...

de onun kadar önemli ya da ondan daha önemli kısmı; geçmişin izlerinin yok edilmesi sürecinde; onu yeniden hatırlatacak ya da yeniden yazılan resmî târihe ters düşebilecek ya da onun 'gerçeği'ni sorgulatabilecek bütün görsel malzeme de elden geçirildi!

Bütün fotoğraflar, bu açıdan 'gözden geçirildi' ve yeniden 'düzenlendi'. Bugün bilgisayar ortamında çocukların bile kolayca yapabileceği şekilde ve tıpkı onun gibi, eski fotoğraflar da, yeniden yazılan resmî târihi 'kanıtlayacak' ölçüde yeniden şekillendirildi, düzenlendi. Târihten silinenler, bir yandan da fotoğraflardan silindiler. Onların içinde bulunduğu fotoğraflar, onlardan arındırıldı. Temizlendi; yeniden servis edildi.

David King tarafından yirmi yıl önce 1977 yılında yayınlanan *The Commissar Vanishes (The Falsification of Photographs and Art in Stalin's Russia)* (Komiser

(Bakan) Ortadan Kayboldu-Stalin Rusya'sında Sanat ve Fotoğraflardaki Tahrifatlar) adlı kitabı, bu öyküyü bize olanca gerçekliğiyle aktarmaktadır.³

Kitapta, çok sayıda fotoğraf üzerinden, bu târihsel görselliğin yeniden yapılandırılmanın ve kurgunun örnekleri gösterilirken; her tasfiyenin ardından tasfiyeye uğraşan kişinin fotoğraftan çıkarılışının örnekleri de sunulmaktadır. Dehşet verici; ama bir o kadar da; resmî târihin yazımına dâir müthiş bir örnek modeldir bu süreç... Nice ünlü isim, bir zamanlar Kızıl Meydan'da 'devrimin öncüleri ve liderleri' olarak toplumu selâmlayanlar, tasfiyeye uğradıkları, sürgüne yollandıkları, hapse atıldıkları, toplama kampına sürüldükleri ya da düpedüz idam edildikleri andan itibaren -toplumun hâfızasından silinmek üzere- târihten ve kaçınılmaz olarak fotoğraflardan da siliniyorlardı.⁴

Bir anlamda artık sâdece yaşamıyor değillerdi; âdetâ hiç vâir olmamışlardı! Arzu edilen, beklenen ve talep edilen şey; toplumun hâfızasından bir an önce çıkıp gitmeleri idi. Akılda kalması gereken tek şey, onların hâinliğiydi! Bir anlamda hiçliğe karışmalıydılar; öyle de oldu. Film sahnesindeki fotoğrafların silikleşmesi gibi bir anda ortadan kayboldular. Onları hatırlamak bile cesâret isterdi. Bırakınız söz etmeyi... Rejim, resmî târihin dışında hiçbir anlatıya izin veremezdi.

***

Türk tek-parti tecrübesinin de bu örneklerin tamâmen dışında kaldığını düşünmek, târihsel gerçekliğe aykırı olur. Elbette, Türkiye örneğini, diğer -yukarıda sözünü ettiğim- örneklerle karşılaştırsak; yalnızca benzerliklerden söz edebiliriz. Türkiye'de; (a) tarafların kitlesel tabanlarının, diğer örneklerle karşılaştırıldığında, önemsiz derecede dar olması, hattâ hiç olmaması; yâni, 'kavga'nın toplumsal tabanının ya da desteğinin olmaması; mücâdelenin elitler arasında sınırlı kalması; (b) yine diğer örneklerle karşılaştırıldığında, Türk tek-parti modelinin ideolojik bakımdan son derece zayıf, geçişkenliğe açık, elâstiki, eklektik, iç tutarlılığı zayıf ve teorik derinliğinin düşük olması, kitlelerle temâsının çok zayıf olması, hattâ neredeyse hiç olmaması, tarafların ve kamuoyunun ideolojik bakımdan yetersizliği; bütün bunların yan

3 David King, *The Commissar Vanishes (The Falsification of Photographs and Art in Stalin's Russia)*, An Owl Book, Henry Holt and Company, New York 1977.

4 Elbette, bu aşamada Stalin'in, 1930'lu yılların ikinci yarısında, ünlü Moskova yargılamaları sırasında, önde gelen Bolşevik partisi üyelerini (Kamenev, Zinovyev, Radek, Bukharin ile Rykov) kanlı bir şekilde tasfiye etmesine hiç değinmiyorum bile! Ama konumuz bakımından benzerliği zikretmek isterim doğrusu... Tahmin edileceği gibi, bu isimler de, yargılamalarla birlikte, Sovyet devrim târihinden aforoz edildiler! Dahası, onların 'en baştan beri' hâin oldukları da, bu yargılamalar sırasında ortaya çıkarıldı!

yana gelmesi, benzerlikleri içerse de; Türkiye’deki gelişmelerin diğerlerinin tıpkısının aynısı olmasını ister istemez önlemiştir.⁵

Bu bakımdan Türkiye örneği, çatışmanın bu derece sert olmasını içermez; aksine, İstiklâl Mahkemeleri örneğinde dahi tasfiyeler, çok daha sınırlı kalmıştır. Fakat bütün bu derecelendirme çabaları, örnekler arasında hiçbir benzerlik kurulamayacağı anlamına da gelmez elbette...

Türkiye örneğindeki resmî târih yazımında; 1924 yılında kurulan ve Millî Mücadele’nin önderliğini yapan paşaların yönetimine katıldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası dönemiyle birlikte; bu partinin yöneticileri olan, aynı zamanda Atatürk’ün silâh arkadaşları paşaların resmî târihteki yerlerinin sallanmaya başladığını söyleyebiliriz. Ama asıl dönüm noktası, 1926 İzmir Suikâstı Dâvâsı’dır.

Atatürk, *Nutuk*’ta, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yöneticileri için benzer şekilde, “hâin” sözcüğünü kullanmayı tercih etmişti! Aslında *Nutuk*’ta onların geçmişine döndüğünde de, hayli tutarlı bir şekilde, benzer ‘hâin’liklerine işâret edebiliyordu.

Türkiye’deki tek-partili rejimin de benzer sorunlarla karşılaştığını rahatça söyleyebiliriz... Atatürk, *Nutuk*’ta, eski silâh ve kader arkadaşlarını sert suçlamalarla ithâm etmişti. *Nutuk*’ta suçlanan bu isimler; Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ile Rauf Orbay’dı.⁶ Elbette, suçlanan başka isimler de vardı; ama onlara burada değinmeyeceğim...

Atatürk de, *Nutuk*’ta eski dâvâ arkadaşları için hayli sert suçlamalarda bulunurken onları, özellikle Millî Mücadele sonrasında aldıkları siyâsal tutum dolayısıyla yeriordu. İnkılâplara karşı çıkmaları, muhalefete geçmeleri; Atatürk açısından affedilir gibi değildi. Dahası Atatürk, *Nutuk*’ta onların yalnızca bu aşamada muhalif olmadıklarını; fakat Millî Mücadele yıllarında da kendisine ve dâvâyâ yeterince ya da hiç sâhip çıkmadıklarını gerekçe gösterip onları târih önünde mahkûm ediyordu. *Nutuk*, aslında Millî Mücadele ve erken Cumhuriyet’in resmî târihini oluşturuyordu.

Atatürk, *Nutuk*’ta eski silâh arkadaşları için şöyle demişti:

Daha Amasya Tâmimi’nin imzâsı sırasında dahi -gerek Ali Fuat Cebesoy ve gerekse Rauf Orbay- anlaşılmaz tavırlar içine girmişlerdi. Atatürk, bu tutuma hiçbir anlam verememişti. Onu merakta bırakmışlar; dahası, kendisini açıkça üzmüşlerdi. Amasya Tâmimi’nin imzâsına sıra geldiğinde

5 Bu konuyu başkaca araştırmalarımda ayrıntılı bir şekilde yazdığım için burada daha fazla üzerinde durmuyorum. Yedinci ve sekizinci dipnotlara bakılmalıdır.

6 Cemil Koçak, “Nutuk ve Diğerleri”, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 173-200.

ise Rauf Orbay, tāmimi imzâlamaktan kaçınmıştı. Bunun için kendisinde yetki görmediğini söylemişti. Atatürk, bu imzânın târihî bir hâturâ olacağını söylemiş ve onun üzerine imzâ atılmıştı!

Aynı şekilde Refet Bele de tāmimin içeriğine katılmadığını beyân ederek, imzâlamayı reddetmişti! Sâdece Ali Fuat Cebesoy, imzâ atmaktan çekinmemişti; hattâ onun isrârı üzerine Bele de metnin altına görünür görünmez bir işâret koymakla yetinmişti! O kadar ki, Atatürk, yıllar sonra, Amasya Tāmimi'nin altında onun imzâsını görmenin epey 'müskül' olduğunu açıklayacaktır! Hattâ tāmimin orijinalini de göstererek...

Atatürk, bütün bu gelişmeleri neden bu denli ayrıntıya varıncaya dek anlattığını da açıklamak gereğini duymuştu: "Lüzumsuz gibi görülebilen bu izâhat [açıklama]; müteâkip [sonraki] senelere ve hâdiselere âid bâzı muzlim [karanlık; meçhûl] noktaları tenvire [aydınlanmasına] medâr [vesile] olur zannıyla [düşüncesiyle] dermeyan edilmiştir [ortaya konulmuştur]."

Aynı şekilde; Erzurum Kongresi'nde olsun, Sivas Kongresi'nde olsun, kongreye başkan seçilmesi sürecinde de en yakınlarının, bu arada özel olarak Rauf Orbay'ın, kendisine nasıl karşı çıkmış olduğunu da anlatmaktadır.

Bütün bu anlatım aslında 1923 yılından sonraki siyâsal ayrışmanın Atatürk'e göre ipuçlarını zâten sunuyordu. Bütün bu fikir ayrılıkları, aslında sonraki gelişmelerde görülen derin siyâsal farklılığın nedenlerini daha o zamandan ortaya koyuyordu zâten... Bu bakımdan 1923 yılı sonrasında görülenler şaşırtıcı sayılmazdı; beklenebilirdi, hattâ bir anlamda kaçınılmaz gelişmeler ve sonuçlardı! Atatürk, 1927 yılında *Nutuk*'ta geriye bakışla Millî Mücâdele'nin resmî târihini böyle yazmıştı işte...

Kısa bir süre önce yayınlanan *Karabekir'in Kavgası* isimli kitabımda⁷, 1927 yılında *Nutuk*'un okunmasının ardından, aradan geçen birkaç yıldan sonra, 1933 yılında, Karabekir aleyhine basında görülen kampanya üzerine, Karabekir'in polemiklerini ve tartışmalarını yeniden hatırlatma fırsatı bulmuştum.

Bu sırada Millî Mücâdele târihinin resmî yazımı, Karabekir tarafından sorgulanmaya çalışılmıştı. Sonuçta, Karabekir, 1933 yılında aleyhine açılan basın kampanyası ile bir kez daha târih önünde mahkûm edilmek istenmişti. Karabekir'in âdetâ hakârete uğratıldığı bu basın kampanyası, bir anlamda *Nutuk*'un yinelenmesiydi; resmî târihin bir versiyonundan ibâretti. Karabekir, aslında bir kez daha resmî târihten siliniyordu; tıpkı *Nutuk*'ta onun ve silâh ve siyâset arkadaşlarının başına geldiği gibi...

7 Cemil Koçak, *Karabekir'in Kavgası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

1926 yılından itibaren -her ne kadar İzmir Suikâstı Dâvâsı'nda beraat etseler de- paşalar, bir daha resmî târihte yer alamayacaklardır. O kadar ki Atatürk'ün ölümünden sonra dahi... Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yönetiminde her ne kadar önemli resmî görevlere getirileceklerse de hiçbir zaman resmî târihi değiştirmeye güçleri yetmeyecektir!

Bu da ayrıca ilginç bir durumdur. Resmî târihin anlattıkları ile yaşananlar arasındaki fark ve çelişki, rejimin üzerinde pek de durmadığı bir husus olarak kalmıştır. Bunun nedeni de, sanırım, rejimin ideolojiyi hiçbir zaman yeteri kadar ciddîye almamasıdır! Türk tek-parti modeli açısından politika, ideolojiden önce geliyordu; ideoloji ise o kadar da önemli bir unsur değildi. Zâten hiç olmamıştı!⁸

Bu kitapta Türk tek-parti rejiminin oluşturduğu resmî târih anlatısını zaman zaman nasıl değiştirmek zorunda kaldığını somut örneklerle anlatacağım... Bu örnekleri, daha önce de, bâzı araştırmalarım da ve kitaplarım da sunmuşum.⁹

Bu kitapta ise yalnızca İsmet İnönü örneğini ele alacağım... O da bir zamanlar, tıpkı Karabekir'in ve onun arkadaşı olan başkaca isimlerin de başına geldiği gibi târihten silinmek istenmişti. İstenmişti diyorum; çünkü, resmî târihin yeniden yazılması süreci başlamış olsa da tamamlanamadı. Buna vakit kalmadı ve İnönü, kısa bir süre için yitirdiği târihteki yerine yeniden kavuşabilirdi. Onu, diğer arkadaşlarından; Karabekir'den, Cebesoy'dan, Bele'den ve Orbay'dan ayıran da bu oldu işte... İnönü de, sanıldığı aksine, resmî târihte bir zamanlar aldığı yeri, belirli bir süre için kaybetmişti; bir ihtimâl ebediyen de kaybedebilirdi!

Bu süre; onun 1937 yılının Eylül ayında başbakanlıktan uzaklaştırılmasıyla başladı ve bir yıldan biraz daha uzun bir süre sürdü. Atatürk'ün ölümünün ertesini günü 11 Kasım 1938 târihinde cumhurbaşkanı seçilinceye değin... Sonra, İnönü de kendi resmî târihini yazdı. İnönü'nün işi daha kolaydı; Atatürk'ün Ebedî Şef olduğu dünyâda o da Millî Şef'ti. Uzun yıllar boyunca

8 Buradaki değerlendirmemi ve saptamamı, pek çok başkaca kitabımda ayrıntılı bir şekilde belirttiğim için, artık daha fazla ayrıntıya girmiyorum. Bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996; Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar; Rejim Krizi; Dönüşüm; Uzlaşma ve CHP İktidarının Sonu*, (altı cild) İletişim Yayınları, İstanbul 2010-2017; Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005; Cemil Koçak, *Karabekir'in Kavgası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016; Cemil Koçak, *Tek-Parti: Cumhuriyet ve Şefler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016; Cemil Koçak, *Demokrat Parti Karşısında CHP*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

9 Bkz. Cemil Koçak, "Nutuk ve Diğerleri", *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim Yayınları, İstanbul 173-200; Cemil Koçak, *Karabekir'in Kavgası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016; Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996 ve Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Edebî Şef'in, tıpkı kendisi gibi, yakınında kalmış olan bir-iki isim hâriç resmî târihten çıkarılması gereken kimse de pek yoktu; olmamıştı. Diğer yandan o, resmî târihten çıkarılmış olan eski silâh arkadaşlarını ve bâzı isimleri, yeniden resmî târihe katmayı tercih etti.

Somut olarak belirtmek gerekirse Atatürk'ün değişmez sayılabilecek İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün en yakınındaki az sayıda kişiyle birlikte, sâdece politikadan ve yönetimden ayrılmadılar; fakat aynı zamanda resmî târihin içinden de sıyrıldılar. Bir anlamda kazındılar. Artık onların isimleri, tıpkı bir zamanlar ünlü Ekonomi Bakanı, sonra Başbakan ve CHP Genel Başkan vekili Celâl Bayar'ın da başına geleceği gibi, gazetelerde yer almayacaktı. Tıpkı bir zamanlar İnönü'nün, 'çekilmiş eski bir başbakan' olarak münzevî yaşantısına devâm ederken basından izinin silinmesi gibi... Bu kitapta bunu ayrıntılı bir şekilde göreceğiz...

Bütün bu öyküyü ayrıntısıyla *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* kitabında anlatmıştım. Bu kitapta ise bir anlamda o kitapta üzerinde durduğum, fakat yeterince araştırma fırsatı bulamadığım bir başka husûsa değineceğim... Bir bakıma arkeolojik bir kazı yapacağım ve resmî târihin nasıl yazıldığını belirtirken bunun kadar önemli bir başka 'ayrıntı'ya değinme fırsatı bulacağım; resmî târihin 'yeniden' neden ve nasıl yazıldığını göstereceğim... Ardından bunun nasıl yapıldığını somut bir örnek üzerinden göstereceğim...

Bu da bambaşka bir öykü...

Fakat bu noktada, yalnızca anlatım ve aktarım yeterli olamaz... Kitabımın girişinde de belirttiğim gibi resmî târih, yalnızca metinlerden ibâret değildir çünkü... Evet, metinler çok önemlidir ve bu kitapta buna geniş yer vereceğim... Fakat, onun kadar önemli ve belki de, toplumun siyâsal algısında ve imajında yer etmesi açısından, zaman zaman daha da önemli olan görselliğe de hayli yer vereceğim ve resmî târihin görsellik aracılığıyla nasıl yeniden yaratıldığını da aktarmaya gayret edeceğim... Bunun için de dönemin basınından çok sayıda örnek vereceğim.... Okuyucunun dönemin atmosferini solumasını sağlamaya çalışırken diğer yandan, metinler ve görselle birlikte, resmî târihin yeniden nasıl yaratıldığını ve şekillendirildiğini göstermeye çalışacağım... Amacım, resmî târihin yaratılmasında görselliğin de ne kadar önemli bir işlev gördüğünü vurgulamaya çalışmak, aynı zamanda...

Görselliğin târih araştırmalarındaki değerini, önemini ve anlamını öğrenmemi sağlayan sevgili eşim Bircan'a teşekkür borçluyum... O olmasaydı; şu sıralarda artık üzerinde durmaya başladığım ve bundan sonraki çalışmalarım da daha da çok durabileceğimi ümit ettiğim bu önemli boyutu hiçbir zaman anlamamış olabilirdim!

Bu araştırmanın yöntemi gâyet basit aslında... Basında, İnönü'nün 1937 yılının Eylül ayından önce, yâni başbakanlıktan ayrılmasından önceki dönemde; I. ve II. İnönü savaşları ile TBMM'nin açılışı, Lozan, 30 Ağustos ve Cumhuriyet'in ilânı vesilesiyle yıldönümlerinde ve törenlerde İsmet İnönü hakkında yazılanları; başbakanlıktan ayrıldığı târih olan 1937 yılının Eylül ayında ve 1938 yılında yazılanlarla karşılaştırdıktan sonra; bu kez İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki yıl, 1939 yılında ve elbette daha sonraki yıllarda, aynı konularda basın neler yazdığını ele alacağım...

Bu üç farklı siyâsal konjonktürde resmî târihin nasıl yazılacağı ve elbette gerektiğinde nasıl değiştirilebildiğini somut bir örnekle aktarmaya çalışacağım... Bu yöntemi *Karabekir'in Kavgası* kitabımda¹⁰ da izlemiştik aslında...

O hâlde artık başlayabiliriz...

---

10 Bkz. Cemil Koçak, *Karabekir'in Kavgası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞBAKAN ve CHP GENEL BAŞKAN VEKİLİ
İSMET İNÖNÜ ve RESMÎ TÂRİH
(1936/1937)

İnönü'nün henüz Başbakan ve CHP Genel Başkan vekili iken, 1936 yılında resmî târihin en önemli yıldönümlerinde ve törenlerinde basında onun için neler yazıldığına birlikte bir göz atalım öyleyse...

Bu incelemede; Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarını, TBMM'nin açılışını, Lozan Antlaşması'nın imzâlanmasını, 30 Ağustos zaferini ve Cumhuriyet'in ilânını örnek olarak alıyorum... Şimdi, basında bu sözünü ettiğim yıldönümlerinde İsmet İnönü'nün nasıl yansıtıldığına bakalım...

BİRİNCİ KISIM: İNÖNÜ SAVAŞLARININ YILDÖNÜMÜ 1936 YILI

Son Posta gazetesi

Son Posta gazetesi, 30 Mart 1936 târihli sayısında; II. İnönü Savaşı'nın yıldönümünde, anma yazısını iç sayfasında sunmuştu. Yazının başlığında; "Bu muharebelerin ordumuz tarafından kazanılması; bugünkü inkılâbımızın temelini daha o zaman yıkılmaktan kurtarmıştır" deniliyordu.

"*Askerî Bahisler*" sütunundaki yazıda; bu cümlelerin ne anlama geldiğini anlamak için bu uzun yazıyı okumak ve ardından gelen şu cümlelere dikkat etmek gerekiyordu: "Garb cephesi kuvvetlerine her askere örnek olacak kadar büyük bir serinkanlılıkla emir ve kumanda eden Miralay [albay] İsmet Bey..." Yazının tam bu noktasında verilen bir dipnota kadar da iz sürmek gerekiyordu; yazının altına düşülen dipnotta; Miralay İsmet Bey'in "sayın Başbakanımız general İsmet İnönü" olduğu özellikle belirtilmişti!

Yazının dikkate değer kısmı, zaferin İnönü'ye değil de, doğrudan millî orduya atfedilmesiydi! Yazıda; İnönü'nün komutanlık başarısının özellikle vurgulandığı söylenemezdi doğrusu... Ancak komutan olarak öneminden bahsedildiğini söyleyebiliriz.

Bu arada, ilk kısmı 28 Mart târihinde yayınlanan yazıda, şöyle deniliyordu:

"Muharebenin cereyânı..."